

خلاصه

تاریخ، فرهنگ و تمدن ایران

دکتر مصطفی ندیم

دانشیار دانشگاه شیراز

سرشناسه	: ندیم، مصطفی، ۱۳۳۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: خلاصه تاریخ فرهنگ و تمدن ایران / مصطفی ندیم.
مشخصات نشر	: شیراز: زرگان پارس، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۲۹۶ ص؛ ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۲۰۱-۲-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: تمدن ایرانی — تاریخ
موضوع	: فرهنگ ایرانی — تاریخ
موضوع	: ایران — تمدن
موضوع	: ایران — تاریخ
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ ۸خ ۴/۳ DSR
رده بندی دیو	: ۹۵۵/۰۱
شماره کتابشناسی	: ۳۹۷۳۳۰۴

خلاصه تاریخ و فرهنگ و تمدن ایران

مؤلف: دکتر مصطفی ندیم ■ ناشر: زرگان پارس
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۲۰۱-۲-۱ ■ شمارگان: ۱۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴

چاپ و صحافی: دنیا

قیمت: ۱۴۰۰۰ تومان

مرکز پخش: پخش کتاب فارس کوثر

شیراز خیابان فردوسی جنب مخابرات امام خمینی (ره)

۰۹۱۷۳۰۱۸۵۴۲ - ۰۷۱۳۲۳۱۶۶۱۸ - ۰۷۱۳۲۳۱۶۶۲۶

کلیه‌ی حقوق محفوظ است

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار	۹
فصل اول: ایران از آغاز تا حکومت ملل —	۱۵
جغرافیای فلات ایران:	۱۵
ایران پیش از تاریخ:	۲۴
وضعیت اجتماعی تمدن‌های پیش از تاریخ:	۲۵
ورود آریایی‌ها به ایران:	۲۶
اقوام بومی ساکن در ایران مقارن با ورود آریایی‌ها:	۲۹
ایلام:	۳۱
فرهنگ و تمدن ایلام:	۳۱
اورارتوها:	۳۵
سلطه آریایی‌ها بر اقوام بومی ایران:	۳۶
وضعیت اجتماعی آریایی‌ها:	۳۷
تغییر معیشت آریایی‌ها:	۳۹
منابع فصل اول	۴۰
فصل دوم: ملل و هخامنشیان	۴۳

۴۳	 ماده‌ها:
۴۶	 فرهنگ ایران در دوره مادها:
۴۸	 پادشاهی هخامنشیان:
۵۲	 پادشاهی داریوش:
۵۲	 اصلاحات سیاسی:
۵۳	 اصلاحات اقتصادی:
۵۵	 اصلاح در مقیاس:
۵۶	 سیاست‌های نظامی:
۵۶	 جانشینان داریوش:
۵۷	 فرهنگ و تمدن در دوره هخامنشیان:
۶۴	 گاه‌شماری فصل دوم:
۶۵	 منابع فصل دوم:
۶۷	 فصل سوم: تاریخ و فرهنگ ایران ساسانیان
۶۷	 سلوکیان:
۶۹	 پارتیان:
۷۱	 خدمات اشکانیان به فرهنگ و تمدن ایرانی:
۷۴	 تاریخ ایران در دوره ساسانیان:
۸۰	 فرهنگ و تمدن ایران در دوره ساسانیان:
۸۵	 گاه‌شماری فصل سوم:
۸۹	 منابع فصل سوم:
۹۱	 فصل چهارم: تاریخ ایران از اسلام تا تأسیس حکومت‌ها مستقل ایرانی
۹۱	 ظهور اسلام در ایران:
۹۸	 ورود اعراب مسلمان به ایران:
۱۰۳	 تاریخ سیاسی ایران از صدر اسلام تا پایان خلافت اموی:
۱۰۵	 ایران در دوره عباسیان:
۱۰۷	 گاه‌شماری فصل چهارم:

۱۰۹.....	منابع فصل چهارم
۱۱۱.....	فصل پنجم: ایران در دوره حکومت‌های متغیرون
۱۱۱.....	حکومت‌های مستقل ایرانی
۱۱۴.....	از طاهریان تا سامانیان:
۱۱۸.....	صفاریان
۱۲۲.....	سامانیان:
۱۲۵.....	سامانیان و فرهنگ ایرانی:
۱۳۱.....	ایران در زمان آل بویه:
۱۴۲.....	گاه‌شماری فصل پنجم:
۱۴۶.....	منابع فصل پنجم:
۱۴۷.....	فصل ششم: تاریخ و فرهنگ ایران از دین‌تین حکومت‌های بزرگ ترک تا حمله مغول به ایران .. ۱۴۷
۱۴۷.....	غزنویان:
۱۵۳.....	سلجوقیان
۱۶۶.....	اسماعیلیان در تاریخ ایران
۱۷۷.....	خوارزمشاهیان:
۱۸۵.....	گاه‌شماری فصل ششم
۱۸۷.....	منابع فصل ششم
۱۸۹.....	فصل هفتم: مغولان در ایران
۲۰۵.....	منابع فصل هفتم
۲۰۷.....	فصل هشتم: دوره ایلخانان مغول در ایران
۲۱۵.....	گاه‌شماری فصل هشتم
۲۱۶.....	منابع فصل هشتم
۲۱۷.....	فصل نهم: ایران از دوره تیموریان تا برآمدن صفویه
۲۱۷.....	دوره تیموریان:

۲۲۵.....	دوره ملوک الطوائفی:
۲۲۷.....	گاه‌شماری فصل نهم
۲۲۸.....	منابع فصل نهم
۲۲۹.....	فصل نهم: ایران در عصر صفویه
۲۳۱.....	سیر به قدرت رسیدن صفویان:
۲۳۶.....	ایران در دوره صفویه:
۲۴۹.....	گاه‌شماری فصل دهم
۲۵۰.....	منابع فصل دهم
۲۵۱.....	فصل یازدهم: ایران در سرفشاریه و زندیه
۲۶۰.....	گاه‌شماری فصل یازدهم
۲۶۱.....	منابع فصل دوازدهم
۲۶۳.....	فصل دوازدهم: ایران در دوره قاجاریه
۲۶۳.....	(عصر بی‌خبری و حسرت)
۲۸۴.....	فرهنگ ایران در دوره قاجاریه:
۲۹۲.....	گاه‌شماری فصل دوازدهم
۲۹۳.....	منابع فصل دوازدهم:

تاریخ سرزمین مقدس ایران، تاریخی بسیار پرفراز و نشیب است. سرزمینی که به موقیّت و بژّه جغرافیایی از حدود پنج هزار سال پیش تا هم اکنون مورد توجه بزرگان و نزدیک و سپس حکومت‌ها و دولت‌های آن‌سوی دریاها بوده است. این موقیّت جغرافیایی برای ساکنان ایران و سپس حکومت‌ها، برخوردها و نتایج متفاوتی را به همراه داشته است. از سویی روابط متقابل اقتصادی و اجتماعی ایران با تمدن‌های همسایه به رشد فرهنگی ایران کمک کرد، همان‌گونه که تمدن‌های حارّریز از فرهنگ ایران بهره‌ها بردند و از سوی دیگر نیازهای مادی دیگر اقوام پست طمع بیگانگان را به سوی ایران نشانه گرفت و پیامد آن حملات مکرر اقوام متدنّی و نیمه متدنّی به این سرزمین بود.

نکته مهم دیگر در مورد این سرزمین، وضعیت اقلیمی آن است. ایران سرزمینی به نسبت خشک و کم آب است. این کم آبی هرگز مردان و زنان ایرانی را از تلاش و کوشش باز نداشت، ناامید نکرد و بر همت و عزم راسخ آن‌ها در ایجاد سرزمینی آباد خللی وارد نساخت. دوره هخامنشیان از ادوار بسیار مهم تاریخ ایران است. دوره‌ای که باید از آن به‌عنوان دوره تمدنی یاد

کرد. از مهم‌ترین برآمدهای این حکومت و این دوره رشد کشاورزی در پی دستیابی به آب‌های زیرزمینی بود. ایران اگرچه همیشه از داشتن آب‌های جاری در مضیقه بوده است اما از جمله نعمات خداوندی در این سرزمین آب‌های فراوان زیرزمینی است. سفره‌هایی بزرگ که خوان گسترده‌ای برای مردمان سخت‌کوش ایرانی بوده است.

برای نخستین بار این هخامنشیان بودند که با حفر قنات و ساخت قنات‌های متعدد بسیار طویل آب‌های زیرزمینی را به‌سوی زمین و مزارع آوردند و این معض بزرگ کمبود آب را تا اندازه زیادی هموار ساختند.

با این حال در هیچ دوره‌ای از تاریخ این سرزمین، مرد و زن ایرانی بی‌زحمت و بی‌رنج و سختی نان به کف نیاوردند و برای قوت لایموت، تکه‌های نان خود را یا از دستان طاعت کم‌لطف به دست آوردند و یا از چنگال دشمنان غدار.

وقتی مورخ مشکلات، سختی‌ها و ناملایمات را در این سرزمین بررسی می‌کند و سپس به رشد فرهنگ و هنر، علم و ادب به مراتب نظر می‌اندازد به واقع دچار بهت و تعجب می‌شود که چگونه مردمان سخت‌کوش این سرزمین که لقمه نانی را به هزار مشقت به دست می‌آوردند، توانسته‌اند فرهنگ و هنر این سرزمین را در تاریخ تمدن جهانی به ثبت رسانند و نام‌های بزرگانی چون ابن سینا و سعدی و حافظ و مولوی و فردوسی و رازی و صدها نفر دیگر همچون نگین‌های درخشنده و نورانی بر تارک تمدن جهانی بدرخشند.

و این فراز و نشیب‌ها و این بزرگان و حکومت‌های متعدد و رشد و فرهنگ و هنر است که کار نوشتن تاریخ فرهنگ و تمدن ایران را برای هر

نویسنده و مورخی دشوار می‌کند. سی سال زحمت تعدادی از بزرگ‌ترین مورخان و محققان ایرانی و غیر ایرانی در مورد تاریخ ایران، کتابی هفت جلدی است که توسط دانشگاه کمبریج به چاپ رسیده است. این کتاب که به بیش از ده جلد حجیم در ایران ترجمه و چاپ شده است تنها بیانگر گوشه‌ای از تاریخ ایران است و این بجز کاستی‌ها و نواقص این کتاب است.

با این توضیح باید گفت که کتاب حاضر بسیار خلاصه وار نوشته شده و همین کار نوشتن را بر نگارنده بسیار سخت کرده است. نوشتن کتابی که در آن هم به تاریخ سیاسی پردازد و هم فرهنگ و تمدن را مورد توجه قرار دهد و برای درسی ده راجد کافی باشد بسیار دشوار است. واقعیت آنست که رشته تاریخ از دورانی که از دانشگاه مورد بی‌مهری قرار گرفته است. معلم زیست‌شناسی وارد ما رسای می‌شود اما درس برای او به حد موظفی نمی‌رسد و به پیشنهاد مدیر درس تاریخ نیز می‌دهد و البته از روی کتاب می‌خواند و توضیحکی نیز می‌دهد، اینگونه است که بسیاری از دانش‌آموزان ما در رشته‌های تحصیلی غیر از علوم انسانی آن‌قدر که از درس تاریخ می‌ترسند از ریاضی و شیمی و فیزیک و همه ندرند و نتیجه آن تنفری است که در دانش‌آموزان ما نسبت به درس تاریخ و به دنبال آن تاریخ مشاهده می‌شود.

گروه تاریخ دانشگاه شیراز با علم به این بی‌مهری‌ها و ناآگاهی‌ها است که در پی شورایی در بخش تصمیم‌گیری گرفت که البته بی‌زحمت هم نبوده و نیست. تصمیم چنین بود که درسی اختیاری با نام تاریخ فرهنگ و تمدن ایران را برای دانشجویان همه رشته‌ها ارائه شود تا بدینوسیله جوانان علاقمند بتوانند با فرهنگ و تمدن سرزمین مقدس خود بیشتر آشنا شوند.

در سال تحصیلی جدید نگارنده با وجود مشغله زیاد درسی و تحقیقی به‌ویژه در دوره‌های تحصیلات تکمیلی با هدف و نیت آشنا ساختن بیشتر جوانان با تاریخ ایران، تدریس یک گروه از این درس را پذیرفتم. در ابتدا حضور برخی از دانشجویان را بدون علاقه و تنها برای گذراندن درسی اختیاری در کلاس مشاهده کردم اما تجربه معلمی به من اجازه نمی‌داد تا دلسرد شوم و تنها پس از گذشت چند هفته شوق دانشجویان مرا به ادامه تدریس ترغیب کرد و اینجا بود که به فکر تهیه کتابی برای دانشجویان افتادم. پیش از این کتابی برای درس دیگری در نظر گرفته شده بود که گرفتاری‌های روزمره مانع تکمیل و چاپ آن می‌شد و اینکه این شب و بلاقه دانشجویان نیروی تازه‌ای به من داد تا کتاب را که تقریباً تمام بود، تکمیل کنم.

چنان که گفته شد کتاب حاضر در صورت خلاصه و با حجم مناسب در اختیار دانشجویان قرار گرفت، چرا که در صورت حجم زیاد همین شوق آن‌ها دوباره به دلزدگی و شاید فراتر از آن تنفر تبدیل می‌شد چنان که در دبیرستان این اتفاق ناگوار صورت گرفته است.

در اینجا بیان چند نکته ضروریست. نخست این که در ابتدای هر دوره، از تاریخ سیاسی آن دوره یا حکومت بحث شده است. ممکن است اینگونه تصور شود که اگر به جای این مباحث صرفاً به فرهنگ و تمدن پرداخته می‌شد بهتر بود اما واقعیت آنکه توجه به تاریخ سیاسی یک دوره مهم است و بخشی جداناپذیر از فرهنگ به شمار می‌رود. دوم این که جای تصاویری از موضوعات هنری و فرهنگی در این کتاب خالیست و این را من می‌پذیرم اما در شرایط کنونی که با یک کلیک بر صفحه کیبورد و نوشتن یک کلمه تصاویر متعدد و زیبایی را به راحتی می‌توان دید، آوردن تصویر در کتاب در

شرایط کنونی وضعیت کتاب، تنها گرانی و حجیم شدن کتاب را در پی دارد و اینک یکی از دلایل بی رغبتی عموم مردم و حتی دانشجویان به کتاب گرانی آن است گرچه هنوز هم کتاب با آن ارزش معنوی در مقایسه با بسیاری از خرج‌های غیر ضرور گران نیست و واقع آنکه کتب نخواندن عامل اصلی گرانی کتاب است نه صرفاً گران شدن کاغذ و چاپ. بهر حال نمی‌توانیم به هر نحوی شرایط برای خرید کتاب برای دانشجویان و حتی علاقه‌مندان سخت‌تر باشد و بالاخره نکته آخر این که کتاب را بدون ارجاعات درون متنی تنظیم کرده‌ام، درحالی که می‌شد هر صفحه را به نام تعدادی کتاب جوراجور خوانده و نخوانده مزین کرد و برای برخی عالمانه‌تر نمود اما به جای آن تصمیم گرفتم که در پایان هر فصل منابع مورد استفاده و منابع بیشتر را بنویسم. دانشجویان رشته تاریخ خود با این منابع به خوبی آشنا هستند. دانشجویان دیگر رشته‌ها نیز در صورت علاقه و توجه بیشتر می‌توانند به منابع معرفی شده مراجعه نمایند.

در پایان آرزو مندم که جوانان و دیگر مردمان این سرزمین با کتاب انس بیشتری یابند، با تاریخ بیشتر آشنا شوند و این کتاب بتواند رای آن‌ها مفید باشد.

مه‌مانی نایم

شیراز - آبان ۱۳۸۲